

SANAT NEYE YARAR?

JOHN CAREY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0054
Sanat: 006

SANAT NEYE YARAR?
JOHN CAREY

Özgün adı
What Good Are The Arts?
Türkçesi
Orhan Düz

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Erdem İlgi Akter

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Ali Şimşek

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020
© John Carey, 2005

ISBN 978-605-7947-48-2

*Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit
Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar
dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Haziran 2020

**SANAT
NEYE YARAR?**

JOHN CAREY

TÜRKÇESİ
ORHAN DÜZ

JOHN CAREY

5 Nisan 1934, Londra doğumlu İngiliz edebiyat eleştirmeni John Carey, Oxford Üniversitesinde yıllarca edebiyat profesörü olarak çalışmış; *Sunday Times*, *BBC Radio 4* gibi mecralarda kültür eleştirmeni olarak pek çok yayın yapmıştır. “Yüksek kültür”ün seçkinciliğine karşı eleştirel yaklaşımıyla tanınan Carey’in yayımlanmış birçok kitabı arasında, *A Little History of Poetry* (Yale University Press, 2020), *William Golding: The Man Who Wrote “Lord of the Flies”* (Faber & Faber, 2009), *What Good Are the Arts* (Faber & Faber, 2005), *The Intellectuals and the Masses* (Faber & Faber, 1992; Chicago Review Press, 2005) öne çıkmaktadır.

ORHAN DÜZ

2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümünden mezun oldu. *Yarın Çok Güzel Olacak Mı?* ve *Unutulmayan Film Replikleri* gibi derleme kitaplarının yanı sıra çok sayıda çevirisi var. Halen İstanbul’da yaşıyor ve kitap çevirmenliğine devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler	006	İkinci Kısım	
		Edebiyatın Gerekliiği	244
Giriş	008		
		VI. Bölüm	
		Edebiyat ve Eleştirel Zekâ	245
Birinci Kısım	014	VII. Bölüm	
		Yaratıcı Okuma:	
I. Bölüm		Edebiyat ve Belirsizlik	304
Sanat Eseri Nedir?	015		
		Sonsöz	
II. Bölüm			352
"Yüksek" Sanat Üstün müdür?	056	Ek Yazı	
			367
III. Bölüm		Kaynakça	
Bilim İmdadımıza Yetişebilir mi?	103		380
		Dizin	
IV. Bölüm			389
Sanat Bizi Daha İyi İnsanlar Yapar mı?	144		
V. Bölüm			
Sanat Bir Din Olabilir mi?	197		

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın birinci bölümünün ilk taslağı 2004 yılında University College London'da gerçekleşen Northcliffe Konuşmaları kapsamında sunuldu. Beni oraya davet ettikleri için profesör John Sutherland'a, profesör Danny Karlin'e, Dr. Helen Hackett'e ve diğer fakülte üyelerine ve beni coşkuyla karşılayan öğrencilere teşekkürlerimi sunarım.

Yazıları veya konuşmalarıyla bana katkıda bulunan insanların sayısı burada isimlerini tek tek sıralayamayacağım kadar çok, ama özellikle fikirlerinden ve verdikleri cesareten ötürü Dinah Birch, Robert Ferguson, Peter Hemp, Šárka Kühnová ve Adam Phillips'e şükranlarımı sunuyorum. Onların değerli düşüncelerinden istifade etme şansına sahip oldum. Beş yıl kadar önce daha bu kitap ortada yokken, birlikte yediğimiz bir yemekten sonra Faber'in yayıncısı Julian Loose kitabıma bu ismi koymamı önermişti ve o günden sonra da sabır dolu hoşgörüsüyle bana örnek teşkil etti.

Estetik araştırmada manyetik rezonans görüntüleme tekniğinin imkânları konusundaki fikir alışverişlerimiz dolayısıyla Oxford'daki John Radcliffe Hastanesinden Dr. Joe Devlin ve Manchester Üniversitesinden profesör Matthew

Lamdon Ralph'a minnettarım. Kendi alanlarına yabancı birinin anlayabileceği şekilde bilgiyi sunarken gösterdikleri dostane ilgi sebebiyle takdiri hak ediyorlar.

BBC'den Julia Adamson ve Lore Windemuth, 2004 yılının Kasım ve Aralık aylarında Radio 4 kanalında "Mind Reading" adındaki programı beraber yaparken bazı fikirlerimi açıklığa kavuşturmamı salık verdiler ve bu sayede elinizdeki kitaba katkıda bulundular.

Kitabıma hazırlık babından okumalar yaptığım yıllarda, oğlum Leo Carey, sağ olsun, *The New Yorker* dergisindeki masasına gelen ilgili her Amerikan yayınından beni haberdar etti. Böylece kütüphanelerdeki saatlerimi dolu dolu geçirdim. Keza bitmeyen ilgisi ve özeniyle kitabımın müsveddesini okuyup eleştirilerde bulunan eşim Gill'e de teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Batı dünyasında insanlar iki buçuk yüzyıldır sanat hakkında abartılı sözler sarf edip durmuştur. Sanatın “kutsal” olduğu, “bizleri Yüce Varlık ile birleştirdiği”, “Tanrı’nın yeryüzündeki krallığının görünür tezahürü olduğu”, içimize “ruhsal esinler üflediği”, “ruhumuzun en yüce yerine sevgi aşıladığı”, sıradan hayattan “daha yüksek ve daha sahici bir varoluş” barındırdığı, “ebedi ve sonsuz olanı” ifade ettiği ve “dünyanın en deruni doğasını açığa vurduğu” iddia edilmektedir.¹ Sanata yönelik bu övgüler silsilesi kronolojik olarak Alman idealist düşünür Georg Wilhelm Hegel’den çağdaş Amerikalı eleştirmen Geoffrey Hartman’a kadar uzanan otoritelerin görüşlerini yansıtmaktadır ve ilanihaye çoğaltılabilir.

Sanatı kutsal diye nitelendirme konusunda tereddüt yaşayanlar bile genellikle sanatın belli kirletici etkilere, özellikle para ve cinselliğe kapalı olması gereken kutsal bir alan oluşturduğu kanısındadır. Avustralyalı eleştirmen Robert Hughes, eşitsizlik ve sosyal adaletsizlik yüzünden deliren ressam Van Gogh’un acı dolu tanıklığının ifadesini

1. Hartman s. 155, Holland s. 73, Osborne s. 115, Storr s. 17, 145, Hegel s. i 11, Murdoch s. 83.

yansıtan bir tablosunu bir milyonerin misafir odasında asılı görmenin insanda tiksinti yarattığını söylerken genel bir rahatsızlığı dillendirmektedir.² Çoğu kimse için, büyük bir sanat galerisini dolaşmanın keyfi, sergilenen sanat hazineleri kişisel tamahkârlıktan doğan düşlerin ötesinde olduğu için, ekonominin yasalarının sihirli bir şekilde askıya alınmış gibi görüldüğü bir mekânda bulunma fikriyle birleşince artar.

Gerçek sanatın ticareti olduğu kadar cinsel uyarılma fikrini de kovması gerektiği, sanat hakkındaki görüşlerin şekillenmeye başladığı 18. yüzyıldan bu yana bir kaide gelmiştir. Günümüzde internet en çok pornografik görüntüler elde etmek için kullanılıyor; bu da demektir ki, bu görüntüler bugünün dünyasında en çok aranan sanat nesnelere dir. Öte yandan biz onları gerçek sanat kategorisinden katı bir şekilde dışlarız ve çocuk pornografisi gibi durumlardaysa yasadışı ilan ederiz. Uygunsuz resimlere bakan insanları hapse gönderme uygulamasını yeniden canlandırdık; bu uygulama İsa veya Bakire Meryem resimlerine sahip olmanın hapse girme, hatta idam edilme gerekçesi sayıldığı Protestan reformunun put kırıcı çılgınlıklarından beri askıdaydı.

Sanat, geleneksel olarak belli deneyim türlerini dışladığı gibi, belli tipteki insanları da dışlayagelmiştir. Sanat üzerine yazanlar, ruhsal yararın çok arzulanır olsa da herkeşe açık olmadığını vurgulamıştır. Nitekim Schopenhauer şu

2. Hughes (1991) s. 270.

uyarıda bulunmadan edemez: “Her sanat dalının en mükemmel eserleri, dehanın en saygın ürünleri, her zaman duyar-sız çoğunluğun aklının ermeyeceği kitaplar olmalı, onların erişimine sunulmamalı ve onlardan fersah fersah uzak tutulmalıdır, tıpkı saray erkânının sıradan insanlara kapalı olması gibi.”³ Aslında bazı sanatseverlere göre tam da bu dışlayıcılık, sanatı cazip kılmaktadır. “Eşitlik köleliktir,” diye yazar Fransız romancı Gustave Flaubert ve “bu yüzden sanatı seviyorum,” diye ekler.⁴ Evrensel eğitimin, Amerikalı avangard sanat eleştirmeni Clement Greenberg’ün deyişiyle, “hakiki kültürel değerlere duyarsız”⁵ yarı cahil bir sürü ürettiği ve bu insanların yoz sanat eserlerine olan bayağı talebinin estetik atmosferi kirlettiği yönündeki yakınma 20. yüzyılda yaygınca dillendiriliyordu.

Ne var ki, gerçek sanat eserinin doğru insan üzerinde doğru biçimde işlenmesi durumunda ne tür bir ruhsal etkiye yol açacağı konusu büyük ölçüde es geçilmiştir. Sanatseverlerin diğer insanlara nazaran daha “incelikli duyarlılıklara” sahip olduğu yine sanatseverler tarafından sıkça dile getirilir. Fakat bunu ölçmek zordur. Zekâyı ölçen testler vardır, ama inceliğin nesnel ölçümünü yapmak mümkün değildir ve kısmen bundan dolayı bu alandaki iddialar ve karşı iddialar şiddetli kızgınlıklara yol açmaktadır. *The Civilizing Process* [Uygarlık Süreci] adlı kitabında Norbert Elias, 11. yüzyılda Yunan bir prensesle evlenmiş Venedik

3. Schopenhauer, 3. Kitap, 49. Kısım.

4. Flaubert’ten aktaran Bourdieu s. 576.

5. Greenberg s. i 12.

Dükünü anlatır. Prensesin Bizans çevresinde sofrada çatal kullanmak âdettendir, ama Venedik'te çatal diye bir şey duyulmamıştır. Kadın, iki sivri ucu olan altından çatalı kullanarak yiyeceğini ağzına götürdüğünde korkunç bir cürüm işlemiş olur.⁶ Bu aşırı inceliği, doğaya uygun şekilde elleriyle yemek yiyen Venediklilere saygısızlık addedilmiş ve kadıncağız, rahip tarafından ilahi gazapla korkutularak kınanmıştır. Bundan kısa bir süre sonra tiksiniç bir hastalığa yakalanmış ve İtalyan ilahiyatçı St. Bonaventure (daha sonra kendisine Papa V. Sixtus tarafından Hıristiyan kilisesinin en ileri gelenlerinden biri payesi verilmiştir) bu hastalığın Tanrı'nın takdiri olduğuna hükmetmekte hiç tereddüt etmemiştir.

Bizim kültürümüzde, sanat nesnelarını çevreleyen kutsal hale, yüksek veya düşük sanatsal incelikle ilgili ithamları özellikle incitici ve rahatsız edici kılmaktadır. Bu durum 1960'lar da resmin geri planda kalması ve onun yerini çeşitli kavramsal sanat, performans sanatı, beden sanatı, enstalasyonlar, oluşumlar (*happening*), videolar ve bilgisayar programlarının almasıyla alevlenmiştir. Bu sanat dalları insanlarda öfke uyandırmaktadır, çünkü Yunan prensesin yemek çatalı gibi, yerleşik zevkleri olan insanlara yönelik kasıtlı bir hakaret gibi algılanmaktadırlar. Dolaylı olarak bu sanat eserleri onların kıymetini bilmeyenleri, sanatın gerektirdiği ve sanatseverlerde beslediği özel yetilerden yoksun kalmış düşük insanlar diye sınıflandırmaktadır.

6. Venedik Dükünün çatalı için bkz. Elias s. 55.

Buna karşın yeni sanat formlarından hoşlanmayan kimseler, onları sadece yapay ve sahte değil, aynı zamanda gerçek sanatın kutsal kapısından girme iddiasında bulunan yalancılar olarak görmektedir. Bu kitapta mevcut kızgınlığımız ve kafa karışıklığımızla ilgili olduğumu düşündüğüm bazı basit sorulara cevap bulmaya çalışacağım. Öncelikle şu soruları soracağım: Sanat eseri nedir? “Yüksek” sanat, “düşük” sanattan üstün sayılmalı mıdır? Sanat bizi daha iyi insanlar yapar mı? Ve sanatın kutsallığına ve ruhsallığına olan inancımızın ima ettiği gibi, sanat gerçekten bir din olabilir mi? Son yıllarda beyin ve sinir sistemi üzerinde çalışan bilim insanları sanata giderek daha fazla ilgi gösterip sanat eserlerini gördüğümüzde ne gibi fiziksel değişimler yaşadığımızı açıklamaktadır. Ben elimden geldiğince onların ulaştığı sonuçları değerlendirip bilimin sanatın değeri konusundaki tartışmalara –bence– neden faydalı bir katkı sunamayacağını izah edeceğim.

Kutsal bir nesne olarak sanat eseri mefhumu bu eserin değerinin mutlak ve evrensel olduğunu ima eder. Bu düşünce, ileriki sayfalarda açıklayacağım üzere, bana pek makul gelmiyor. Değerin nesnelere içkin olmadığı, değerlendirmeyi yapan kişi tarafından onlara atfedildiği gün gibi aşikârdır. Öte yandan bu durum estetik tercihi şahsi bir fikir meselesi kılarken, kanımca onun önemini azaltmamaktadır. Aksine estetik tercihler hayatımızda belirleyici önem taşımaları bakımından etik tercihlere benzer. Fakat onlar, herhangi bir sabit ve aşkın ölçüte atıfta bulunularak doğrulanamadığı için hiç değilse rasyonel açıklama-

mayla doğrulanması gerekir. Bu kitabın ikinci kısmında edebiyatın bizi nasıl etkilediğini ele alıp insanları değiştirme konusundaki belgelenmiş örnekleri sunarak edebiyatın diğer sanatlara üstünlüğünü elbette öznel ve kişisel yollarla ortaya sereceğim.